

IEȘIREA DIN LABIRINT¹

Emil Constantinescu
emil@constantinescu.ro
www.constantinescu.ro

Discurs de recepție la decernarea titlului academic de *Doctor Honoris Causa* oferit de către Universitatea Politehnică din București, 10 martie 2011. Discurs disponibil <http://constantinescu.ro/discursuri/469.htm>

În ultimii ani, am fost deseori provocat să mă pronunț, în tripla postură de om de știință, de reprezentant al societății civile și de om de stat asupra stării națiunii și asupra viitorului ei, în situații considerate critice.

Mi-am amintit că la sfârșitul celui de-al II-lea Război Mondial, generalul Mashall, însărcinat cu elaborarea unui plan de reconstrucție a Europei devastate, credea că gânditorii Greciei antice ar găsi soluții mai bune decât oamenii politici contemporani și m-am oprit asupra mitului lui Tezeu, salvatorul cetății Atena, în interpretarea lui André Gide.

André Gide a scris eseul Tezeu în 1946, în amurgul vieții sale, într-o Franță marcată de pierderi economice și umane, sfâșiată între euforia victoriei și umilința colaboraționismului, încercând să transmită un mesaj de redresare plecând de la individ la cetate și de la cetate la umanitate.

La prima lectură, prin anii '70, am văzut în Tezeu un ghid de formare umană: „*Trebuie mai întâi să înțelegi cine ești*”... „*Fii om. Dovedește-te în stare să arăți semenilor tăi ce poate să fie și ce își poate pune în minte să devină omul dintre ei*”... „*Sunt pe lume fapte mari de săvârșit. Făurește-le!*”... „*Să socoți mereu că a trândăvi înseamnă a trăda*”... „*Nu este destul să fii și apoi să fi fost, ci trebuie să lași ceva în urma ta, să te porți astfel încât nimic să nu se curme prin tine*”.

Mai aproape în timp, mi s-a părut semnificativ episodul Labirintului, în care locul central îl ocupă Dedal, cărturar, constructor, inginer mecanic și chimist, nu luptătorul Tezeu. Dedal definește „*labirintul*” ca un loc cu grădini neîmprejmuite, care dau unele în altele, astfel încât Monstrul să nu fie propriu zis închis în ele, dar din care nici să nu poată ieși. La fel, cei intrați în labirint, mai curând să nu vrea decât să nu poată ieși de acolo. Supuși aromelor, mintea lor plăsmuiește speculații fără consistență și fiecare, în funcție de confuzia din creierul său, se rătăcește în propriul său labirint. Când fiul său Icar crede că singura ieșire este prin cer, Dedal îi construiește aripi cu care să zboare. Icar însă, imaginea neliniștii căutării și avântului poetic, își supravaluează forțele, zboară prea sus, moare, dar dăinuie ca un veșnic simbol. Pentru ieșirea din labirint, Dedal îi oferă lui Tezeu un fir care simbolizează simțul datoriei și legătura dintre trecut, prezent și viitor pentru că „*numai din ce ești în clipa de față se va plăsmui cel ce vei fi mâine*”.

La sfârșitul vieții sale, Tezeu a învățat că suferința înaltă și izbăvește. El este mândru că a întemeiat noua Atenă, că ateniienii, dintre toți, sunt singurii vrednici să poarte numele de Popor și că, după moartea lui, oamenii vor ști să vadă că sunt mai fericiți, mai buni și mai liberi. Individul, cetatea, umanitatea: firul care asigură ieșirea din Labirintul destinului.

¹ Discurs de recepție la decernarea titlului academic de *Doctor Honoris Causa* oferit de către Universitatea Politehnică din București, 10 martie 2011

Întorcându-ne din lumea mitului antic în lumea în care trăim, putem observa, după o experiență de peste două milenii, că destinul istoric al națiunilor depinde de capacitatea de a imagina un mare proiect politic. Și că acesta nu se poate realiza decât dacă este precedat de un proiect cultural, singurul capabil să miște oamenii spre progres. „*Fatalitatea care mână eroii miturilor grecești nu este „exterioară” ci este „interioară”, dedusă din coordonatele psihologice ale fiecăruia*”, scria de această dată tânărul Gide în 1919, la sfârșitul primului Război Mondial.

Care sunt coordonatele psihologice care fac ca tot mai mulți oameni din jurul nostru să creadă că sunt într-un labirint din care nu pot ieși? Dacă am încerca să găsim cuvântul care poate defini cel mai bine societatea românească contemporană acesta ar fi, fără îndoială, confuzia. Mai exact, confuzia valorilor și implicit a criteriilor de evaluare în toate domeniile vieții sociale: politică, economie, administrație, justiție, educație, cultură, morală. Un teribil paradox fixează exacerbarea acestei stări generale de confuzie exact din momentul în care integrarea europeană a României a marcat includerea noastră într-un sistem guvernat de reguli care, acceptat de bună voie sau impus cu fermitate, a dus la progresul lumii occidentale. Cum se poate transforma un succes major într-o înfrângere? O înfrângere periculoasă, pentru că o confuzie generalizată insinuată în cadrul libertății și democrației este mai gravă decât răul sub dictatură. Răul solidarizează forțele binelui, atâtea cât sunt, în timp ce confuzia paralizează energiile pozitive ale națiunii, de care tocmai acum avem mai multă nevoie.

În 2007, națiunea română a finalizat, după un secol și jumătate de încordare, rătăcirii și sacrificii, proiectul politic lansat de elitele intelectuale pașoptiste. Proiectul politic vizionar al Revoluției de la 1848 proclama ca idealuri naționale unitatea românilor, independența, progresul și modernizarea țării, eliberarea de sub dominarea imperiilor estice și alăturarea României la democrațiile avansate și prospere din vestul Europei.

Cazul românesc arată că nu a existat o dilemă reală în opțiunea dintre identitatea culturală națională și identitatea culturală europeană. Ele au fost complementare și nu adversare. Această complementaritate își are rădăcinile încă de la începutul secolului XIX, când corifeii unei mari mișcări culturale, „Școala Ardeleană”, au elaborat o doctrină conform căreia poporul român, despărțit în granițele Valahiei, Moldovei și Transilvaniei, își poate găsi o identitate comună, diferită de cele din jur și-n același timp europeană prin latinitate și prin grafia latină. Acest model a devenit, prin eforturile generației de intelectuali și oameni politici vizionari de la 1848 din Moldova și Valahia, o politică de stat. Astfel, putem spune că statul națiune românesc s-a constituit de la-nceputuri dintr-o matrice civilizațională europeană. Construcția patriotismului și naționalismului românesc s-a bazat mai întâi pe educație și apoi pe formule instituționale și administrative. Reforma statală a fost posibilă pentru că cele două mari partide politice care au marcat istoria politică a românilor – conservatorii și liberalii – au îmbrățișat deopotrivă proiectul educațional și cultural, diferențele privind numai căile și viteza europenizării sau anumite preferințe pentru cultura germană, în cazul conservatorilor sau pentru cea franceză, în cazul liberalilor. Această opțiune europeană timpurie a permis României să devină, după obținerea independenței, un model regional de dezvoltare instituțională, dar și de iradiere lingvistică, ceea ce a făcut din limba română un vehicul de cultură și civilizație. În acest context, limba română a devenit o limbă cu statut de comunicare regională în sud-estul Europei. Proiectul european al României a relevat, ca un efect colateral, și existența unor importante comunități ale

românilor din Balcani, care se recunoșteau prin filiația lingvistică și pentru educația cărora statul român a disponibilizat un important ajutor financiar și diplomatic. Parcurgând cronologia evenimentelor politice legate de integrarea europeană a României și rememorând propria mea experiență, mi-am dat seama că tocmai soliditatea proiectului cultural european inițiat de elitele

intelectuale românești la începutul secolului al XIX-lea și construirea pe această bază a proiectului identitar românesc a reușit în dificila perioadă de tranziție, după Revoluția din 1989, să pună într-o paranteză istorică atât comunismul anilor 1945-1960, obedient naționalismului Rusiei sovietice, cât și național-comunismul din perioada 1964-1989, subordonat cultului personalității dictatorului Ceaușescu. În plan cultural, exagerările protocronismului interbelic și a celui din perioada ceaușistă i-au făcut pe promotorii acestuia să rămână marginali în spectrul culturii române față de promotorii ideii europene, ceea ce a ușurat, după prăbușirea regimului comunist, reintrarea culturii române pe marea scenă europeană.

Nu pot să nu reamintesc aici și să nu apreciez afirmarea, definirea, apărarea și popularizarea în cercuri intelectuale largi după 1989 a ideii europene, în tripla dimensiune - cultural-literară, ideologică și politică - dintr-o perspectivă românească construită de cărturarii români. Tot intelectualii români au reușit să transforme ideea europeană într-un proiect politic. Dacă cele două reuniuni de la Snagov (1995, 2000) au reușit să obțină un consens al partidelor politice cu opțiuni ideologice diferite, aceasta s-a întâmplat pentru că au fost organizate de o comisie de înalți specialiști din societatea civilă, sub conducerea unui distins membru al Academiei. Solidarizarea mediului civic și academic în jurul proiectului de integrare europeană a dus la succesul său.

În 2007, România a devenit membră a UE și NATO și și-a văzut îndeplinite idealurile sale seculare. În același timp, ea a primit garanții ferme pentru prezervarea lor. Dar, cum aveam să constatăm și noi, ca și celelalte țări foste comuniste, după euforia de după prăbușirea dictaturii, anii care au urmat nu au însemnat „sfârșitul istoriei” ci începutul unei alte istorii, care are nevoie de un mare proiect național.

Care ar trebui să fie acest nou proiect național și cine sunt cei chemați să-l formuleze?

Contextul istoric al apartenenței la Uniunea Europeană și la lumea globalizată ne impune ca, simultan cu acceptarea unor reguli comune în domeniul administrației, economiei, justiției și a unor delegări de suveranitate în domeniul politicii externe, a apărării siguranței naționale, să ne construim noi înșine proiectul identității noastre europene într-o lume globalizată. Acest proiect identitar nu poate fi limitat la cetățenii trăitori în interiorul granițelor de stat, ci trebuie să se adreseze în mod egal tuturor celor care-și recunosc apartenența la națiunea română, oriunde s-ar găsi ei în lume. Proiectul național poate fi propus - dar nu impus - și va fi acceptat numai dacă o parte semnificativă a poporului va găsi în el argumente pentru recâștigarea demnității naționale și a respectului de sine individual.

De ce nu am avut pregătit un nou proiect național pentru România, membră UE și NATO, care să facă față provocărilor societății cunoașterii și lumii globalizate? După părerea mea, aceasta s-a întâmplat pentru că la nivelul anilor 1999-2000, când poporul accepta să plătească prețul schimbării, o parte a elitei intelectuale, mică dar vocală, care confundase idealurile cu iluziile, nu l-a înțeles și s-a declarat dezamăgită.

De ce această parte a elitei intelectuale nu l-a înțeles? Pentru că nu era obișnuită să opereze cu o istorie a conceptelor ci doar cu una a personalităților carismatice salvatoare. La care se adaugă și o lene intelectuală deoarece un proiect național implică în societatea cunoașterii capacitatea transferării informațiilor în cunoștințe și un efort substanțial de înțelegere a distribuției cunoștințelor și a sistemelor de susținere a vieții.

Depășirea crizei actuale nu este legată atât de dificultățile financiare, economice sau politice, ci de lipsa unui nou proiect național. Am schimbat un sistem dictatorial cu un sistem care a mers pe calea democrației și economiei de piață, fără să avem o analiză serioasă a

perioadei depășite și am pierdut 20 de ani încercând să-i înțelegem pe alții, fără capacitatea de a ne înțelege pe noi. Nu avem nici în momentul de față o informație corect actualizată asupra resurselor naturale, ale subsolului și solului României, necesare pentru programele de dezvoltare a economiei reale. Nu avem o evaluare asupra resurselor umane, asupra stării de sănătate fizică și mentală a națiunii și nici o prezentare transparentă a resurselor financiare. Și mai grav e că nu avem o evidență a resurselor științifice, tehnologice și culturale într-o societate care se declară a cunoașterii. Iată de ce, de multe ori, am senzația că România este tratată sau și, mai grav, se consideră singură ca o societate comercială care poate fi evaluată de oricine doar după o serie de indicatori financiari, economici sau sociali, și aceștia văzuți statistic și nu în conexiunea lor.

Un proiect istoric, capabil să genereze o sinergie a tuturor valorilor colective și creative, trebuie nu numai să rememoreze trecutul și să descrie corect prezentul, dar trebuie să prevadă direcțiile de evoluție a națiunii noastre în prima jumătate a secolului XX. **O strategie de dezvoltare durabilă** pentru următorul deceniu nu se poate elabora decât dacă avem o viziune a României, Europei și a lumii la nivelul 2050 și plecând de la aceasta. Numai pe baza unei astfel de strategii se poate elabora un **set de politici publice coerente** pe termen scurt. Ieșirea din actualul impas politic se poate face numai dacă această strategie este ratificată sub forma unui pact între societatea civilă și principalele partide politice, garantându-se transpunerea ei în viață, indiferent de alternanțele la guvernare. Este dreptul partidelor politice de a alege modalități specifice de aplicare, în funcție de specificul propriei ideologii, dar fără a modifica esența strategiei naționale de dezvoltare.

Cine sunt cei chemați și cei capabili să formuleze un astfel de proiect istoric? Este o întrebare la care am să încerc un răspuns prin excludere. La prima strigare, ar trebui să răspundă cei care sunt însărcinați prin definiție cu acest demers, și anume clasa politică sau, altfel spus, guvernul, parlamentul, partidele politice. Din păcate, la nivelul partidelor politice nu vedem nici măcar o abordare doctrinară a viitorului națiunii. Chiar dacă ar exista, implicarea lor în rezolvarea unor probleme administrative sau legislative stringente în actualitatea imediată, nu le va lăsa răgazul necesar pentru construcții intelectuale mai ample. Nu există semne privind strategii convingătoare nici la companiile economice și financiare românești. Chiar dacă ar exista, ele s-ar centra, în mod firesc, pe obținerea profitului și interesele corporatiste nu coincid niciodată pe deplin cu cele ale cetățenilor.

De aceea, cred că un astfel de mare proiect național intră în responsabilitatea directă a elitelor intelectuale. Când spun acest lucru mă refer direct la personalitățile cu valoare recunoscută în centrele de excelență europene și mondiale, deținătoare ale unui capital de competență și moralitate. Din fericire, elita intelectuală românească există și este reprezentată prin mari valori din domeniul științelor exacte, tehnologice, economice și umaniste. Ceea ce lipsește este sinergia acestor valori în jurul unui mare proiect printr-un for de comunicare, dezbatere și cooperare. Putem să construim un proiect național dar, în același timp, să construim un nou mod de a gândi, eliberat de patimă și resentimente, în care adevărul și valoarea să câștige în fața perorațiilor lipsite de argumente.

Este necesar ca spiritul academic să fie reînviat în societatea noastră, pentru că acesta implică exact ce ne lipsește: respectul pentru punctul de vedere al celorlalți, dialogul civilizată și rațional. Numai astfel putem crea un spațiu care să promoveze dialogul academic, schimbul de cunoștințe și idei între generații, care să sprijine talentele tinere în drumul lor spre performanță, să stabilească noi canale de comunicare între membrii societății civile și între societatea civilă, clasa politică și administrație, mediu de afaceri, să identifice și să valorifice valorile tradiționale românești în armonie cu cele universale, să promoveze identitatea culturală a românilor în

contextul integrării europene și a globalizării, să stabilească un parteneriat cu mass-media pentru a propaga aceste valori în sânul întregii societăți românești.

Prioritară însă este recâștigarea respectului pe care societatea românească l-a avut față de elitele intelectuale, respect generator de încredere și progres. Pentru a ieși de sub nefasta tradiție a unei țări unde toate lucrurile sunt lipsite de consecințe, am constituit, în 2009, FORUMUL ACADEMIC ROMÂN sub un consiliu onorific al președinților Academiei Române, al Rectoților Universității Politehnice și Universității București, a cărui misiune este elaborarea studiilor România 2050 și România 2030.

Inițiativa academicianului Postolache de a realiza, sub egida Academiei Române, Noua Enciclopedie a României umple un gol, referențialul de care avem nevoie. Mai mult decât atât. Fiind concepută ca o Enciclopedie de generația a treia, ea corespunde conceptului societății cunoașterii care marchează o schimbare radicală a raporturilor dintre știință și politică, dintre oamenii de știință și oamenii de stat prin încorporarea viziunilor asupra viitorului. În această dimensiune, nu mai pot exista strategii și politici raționale „independente” de știință: oamenii de știință sunt somați să ofere societății, umanității, inclusiv politicienilor, tot ceea ce știu, să nu treacă sub tăcere ceea ce încă nu știu, să facă loc punctelor de vedere diferite conturate în cercetare și să le analizeze obiectiv.

Un proiect național pentru România poate să readucă în societate acel *weltanschauung*, prin care filosofii germani credeau că fiecare epocă are un anume mod, un mod propriu, de a vedea lumea și, mai ales acel *gestalt de weltanschauung* în care întregul înseamnă mai mult decât suma părților care-l compun.

Inovația științifică și tehnologică, pragmatismul financiar economic se pot uni în mod armonios cu imaginația filosofilor, oamenilor de litere și artă pentru că acest concept corespunde cel mai bine cu ceea ce ar trebui să fie politica în societatea cunoașterii și-n lumea globalizată a viitorului, o viziune complexă asupra viitorului bazată pe un nou dialog asupra valorilor umane.

Pentru ieșirea din LABIRINT este nevoie de crearea unui nou arbitraj între putere și cunoaștere, care să reconfigureze un cadru în care fiecare individ să poată nu numai să fie, ci și să devină. Numai prin transformarea strategiei noastre seculare de supraviețuire într-o strategie de autodepășire putem duce „sentimentul românesc al ființei” dincolo de „sentimentul românesc al urii de sine” la un „sentiment românesc al respectului de sine”.

Proiectul Național al României secolului XXI poate să fie astfel pilonul unei noi solidarități, care să se bazeze pe respectul de sine și să creeze sentimentul demnității naționale, fără de care nu putem să fim parteneri credibili în lumea de azi și-n vremurile care vor veni.